

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.5.50](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.5.50)

УДК 364.3-232:336

О. І. Данилюк,

кандидат економічних наук, ст. викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

ORCID: 0000-0003-1738-1084

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ ТА ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

О. І. Danyliuk

PhD in Economics, senior professor of social pedagogy and social work, faculty of correctional and social pedagogy and psychology, Ivan Ogiyenko Kamyanets-Podilsky national university, Kamyanets-Podilsky

SOCIAL PROTECTION OF POPULATION AND FINANCIAL MECHANISM OF ITS REALIZATION

У науковій праці розглянуто основні напрями фінансування соціальної сфери. Розглянуто теоретичні основи щодо форм та джерел фінансування і фінансового забезпечення системи соціального захисту. Визначено особливості фінансування соціальних трансфертів через основні форми соціального захисту – соціальне забезпечення, соціальне страхування та соціальну допомогу. Охарактеризовані особливості формування централізованих та децентралізованих фондів фінансових ресурсів соціального захисту.

Досліджено фінансовий механізм реалізації соціального захисту населення шляхом виділення в ньому: джерел, форм, методів та напрямів фінансування.

Удосконалення фінансового механізму системи соціального захисту населення України має відбуватися при досягненні ефективної взаємодії та взаємовпливу фінансових механізмів структурних складових системи соціального захисту: соціального страхування, соціального забезпечення, соціальних стандартів й гарантій держави населенню. Тому створення ефективної системи соціального захисту населення є домінуючим завданням у процесі побудови соціально-економічної моделі суспільства в Україні.

In scientific work considered the main directions of financing of the social sphere. The theoretical bases concerning forms and sources of financing and financial provision of the social protection system are considered. The features of financing of social transfers through the basic forms of social protection - social security, social insurance and social assistance are determined. Characterized features of the formation of centralized and decentralized funds of financial resources of social protection.

The financial mechanism of realization of social protection of the population by means of allocation in it: sources, forms, methods and directions of financing is explored.

The financial security of social protection can be defined as a system of monetary relations of a distributive nature, in the process of which, at the expense of taxes and special contributions,

centralized and decentralized funds of financial resources are being formed that are subsequently used to finance social benefits. The main forms of social protection through which social transfers are directly financed include social security, social insurance and social assistance. Despite the different sources of funding and conditions for social transfers, these forms complement each other, creating a comprehensive system of social protection of the population.

In the conditions of economic instability and catastrophic shortage of funds, the growth of the number of people in need of state aid, financing of the social sphere remains an urgent problem, for the solution of which it is expedient to involve not only the state but also ordinary citizens and economic structures.

The improvement of the financial mechanism of the system of social protection of the population of Ukraine should take place when effective interaction and mutual influence of financial mechanisms of the structural components of the social protection system: social insurance, social security, social standards and state guarantees to the population are reached. Therefore, the creation of an effective system of social protection of the population is a dominant task in the process of building a socio-economic model of society in Ukraine.

Ключові слова: *соціальний захист; соціальне страхування; соціальна допомога; фінансове забезпечення соціального захисту; фінансове забезпечення.*

Keywords: *social protection; social insurance; social assistance; financial security of social protection; financial security.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ефективність системи та рівень соціального захисту населення залежать від якісного фінансового забезпечення як невід'ємного структурного елемента фінансового механізму. Відтак здійснення ефективної політики соціального захисту населення вимагає створення відповідного фінансового механізму її реалізації, здатного забезпечити істотне підвищення добробуту кожного громадянина України. Тому необхідною умовою успішного виконання соціальним захистом своїх функцій є своєчасне та повне фінансове забезпечення всіх соціальних виплат та програм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування ефективної системи соціального захисту населення завжди перебувало в колі наукових інтересів багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Це пояснюється, головним чином, його важливістю як для економіки так і для суспільства в цілому. Зокрема, дана тема висвітлена у працях вчених-економістів Л. Баранник [1], Л. Васечко [2], Л. М. Івашова [3], М.І. Мальований [4, 5], А. Ю. Огінська [6], А.Л. Клименко [7] та інші.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку системи фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні в контексті євроінтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Європейський вибір України передбачає необхідність створення умов для набуття членства в Європейському Союзі шляхом масштабного впровадження загальноєвропейських норм і стандартів до законодавства та системи державного управління.

Функціонування сучасної держави, де реалізація соціальних пріоритетів стоїть на першому місці, є соціальний захист населення.

Стратегія соціальної політики держав членів Європейського Союзу спрямована на забезпечення сталого рівня життя населення, підвищення рівня зайнятості, зменшення нерівності у доходах, посилення соціального захисту населення і подолання бідності. Визнання Україною стратегічним пріоритетом орієнтацію на євроінтеграцію та європейську модель соціального захисту обумовлює необхідність реалізації конструктивних підходів до реформування вітчизняної системи соціального захисту та його фінансового забезпечення з метою максимально можливого їх наближення до відповідних загальноєвропейських норм і стандартів. Виходячи з цього, актуальним є визначення основних напрямів розвитку системи фінансового забезпечення соціального захисту в Україні у контексті євроінтеграційних процесів.

На сьогоднішній день в економічній теорії та практиці не існує сталого визначення поняття «соціальний захист», що обумовлено різноманітними підходами з боку дослідників до його трактування. Ґрунтовний аналіз існуючих у вітчизняних та зарубіжних наукових дослідженнях підходах до проблеми встановлення дефініції «соціальний захист» здійснено в монографії М. Мальованого, який дозволив автору згрупувати ці підходи таким чином:

- соціальний захист як функція держави (суспільства);
- соціальний захист як комплекс (сукупність) дій, заходів, методів, гарантій, прав, інститутів;
- соціальний захист як система інститутів, заходів, гарантій, засобів;

- соціальний захист як діяльність (підтримка) держави;
- соціальний захист як інститут [4, с. 47-53].

Подальший розгляд сутності соціального захисту як окремого суспільного інституту, слід здійснювати через аналіз його структури, яка повинна включати такі елементи: 1) цілі і мета діяльності; 2) функції та принципи; 3) суб'єкти та об'єкти, які взаємодіють в рамках інституціонального середовища; 4) сфери регулювання; 5) форми реалізації соціального захисту.

Основною метою соціального захисту є захист людини від різного роду соціально-економічних ризиків з метою створення умов для життєдіяльності людини у соціальному, культурному та економічному середовищі. Досягненню мети сприяють такі цілі соціального захисту (рис. 1).

Набір цілей залежить від рівня розвитку суспільства, економічного потенціалу держави, менталітету нації. Досягнення поставленої мети та цілей соціального захисту можливе через реалізацію соціальним захистом своїх функцій та за умови дотримання певних принципів.

Розглядаючи соціальний захист як складну багаторівневу систему, структура якої представлена соціальним страхуванням, соціальним забезпеченням та соціальними стандартами й гарантіями держави населенню, що комплексно взаємодіють, взаємодоповнюють один одного та сприяють ефективному функціонуванню механізму системи соціального захисту населення країни, вважаємо, що кожна з цих трьох структурних складових системи соціального захисту населення має власний особливий фінансовий механізм реалізації.

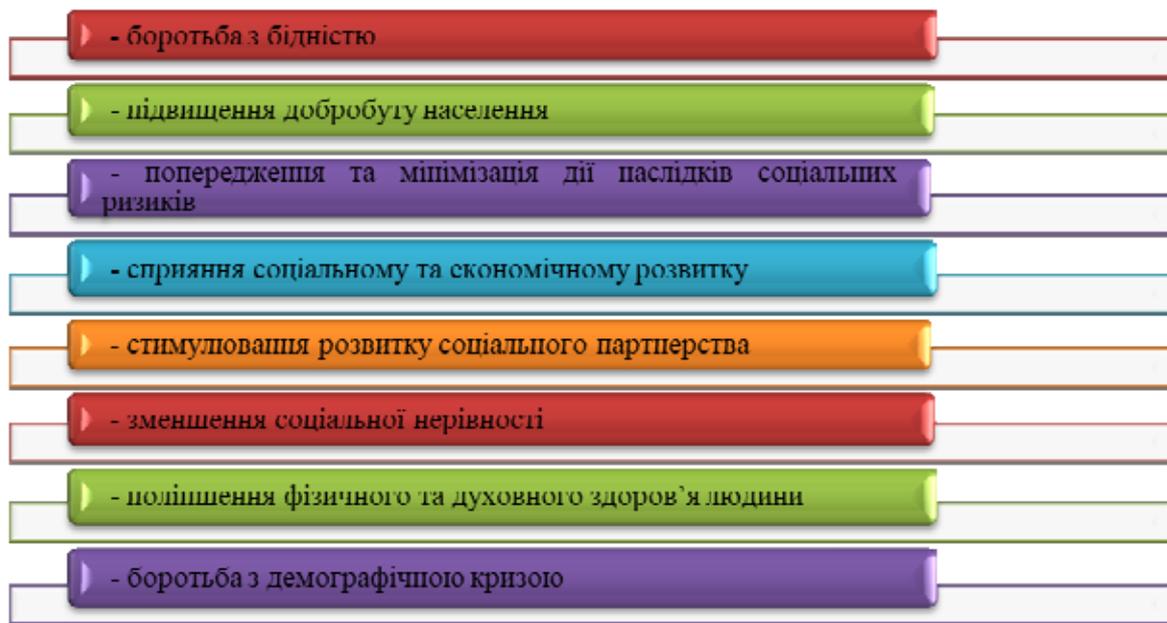

Рис. 1. Цілі соціального захисту

Джерело: складено за даними [4]

Відтак функціонування фінансового механізму системи соціального захисту населення в цілому може бути ефективним за умов узгодженої взаємодії фінансових механізмів її структурних складових. Відповідно до найбільш загальних позицій, термін «механізм» розглядаємо як сукупність складових (деталей) цілого (системи), які, взаємодіючи, служать для передачі та перетворення руху на кожному етапі й забезпечують рух системи у визначеному напрямку. На підставі викладеного пропонуємо розглядати фінансовий механізм системи соціального захисту населення у вузькому та широкому розуміннях. У широкому – це сукупність автономних фінансових механізмів соціального страхування, соціального забезпечення та соціальних стандартів й гарантій, що комплексно взаємодіють, взаємодоповнюють один одного та сприяють ефективному його функціонуванню з метою забезпечення сталого розвитку держави та задоволення життєво необхідних потреб кожного громадянина на рівні не нижче прожиткового мінімуму. Фінансовий механізм системи соціального захисту населення у вузькому розумінні – це певний комплекс спеціально розроблених, законодавчо закріплених та визначених соціально-економічною політикою форм і методів, інструментів і важелів акумулювання, перерозподілу і використання фінансових ресурсів з метою забезпечення добробуту кожного члена суспільства та підвищення рівня соціального захисту найбільш незахищених верств населення – осіб з обмеженими фізичними і розумовими можливостями, безробітних, багатодітних родин, дітей-сиріт та ін.

Безпосередньо методи фінансового забезпечення в Україні реалізуються через три основні форми соціального захисту: соціальне страхування, соціальне забезпечення та соціальну допомогу.

Сам процес фінансового забезпечення можливо умовно поділити на два етапи: 1) формування фінансових ресурсів; 2) використання фінансових ресурсів. Кожен з етапів характеризується набором певних елементів.

Основним джерелом фінансових ресурсів у соціальному захисті є ВВП, в процесі розподілу та перерозподілу якого формуються первинні та вторинні доходи інституційних секторів економіки, частина яких через сплату податків та соціальних внесків (обов'язкових чи добровільних) спрямовується на формування централізованих та децентралізованих фондів фінансових ресурсів. Ці джерела можна об'єднати у три великі групи: 1) державні централізовані фонди (до них відноситься державний та місцеві бюджети, а також усі соціальні фонди, які входять до їх складу); 2) державні децентралізовані фонди (до даної групи входять фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування); 3) недержавні соціальні фонди (які формуються за рахунок добровільних внесків підприємств, населення та держави).

Однією з головних умов успішного функціонування системи соціального захисту є збалансування потреби у фінансових ресурсах з наявними доходами. Основні фактори, які впливають на потребу у фінансових ресурсах для соціального захисту населення, представлені у (рис. 2.). Незважаючи на значну кількість чинників, які прямо чи опосередковано впливають на фінансове забезпечення, все-таки найбільший вплив на потребу у фінансових ресурсах має кількість та розмір соціальних трансфертів, які існують у системі соціального захисту.

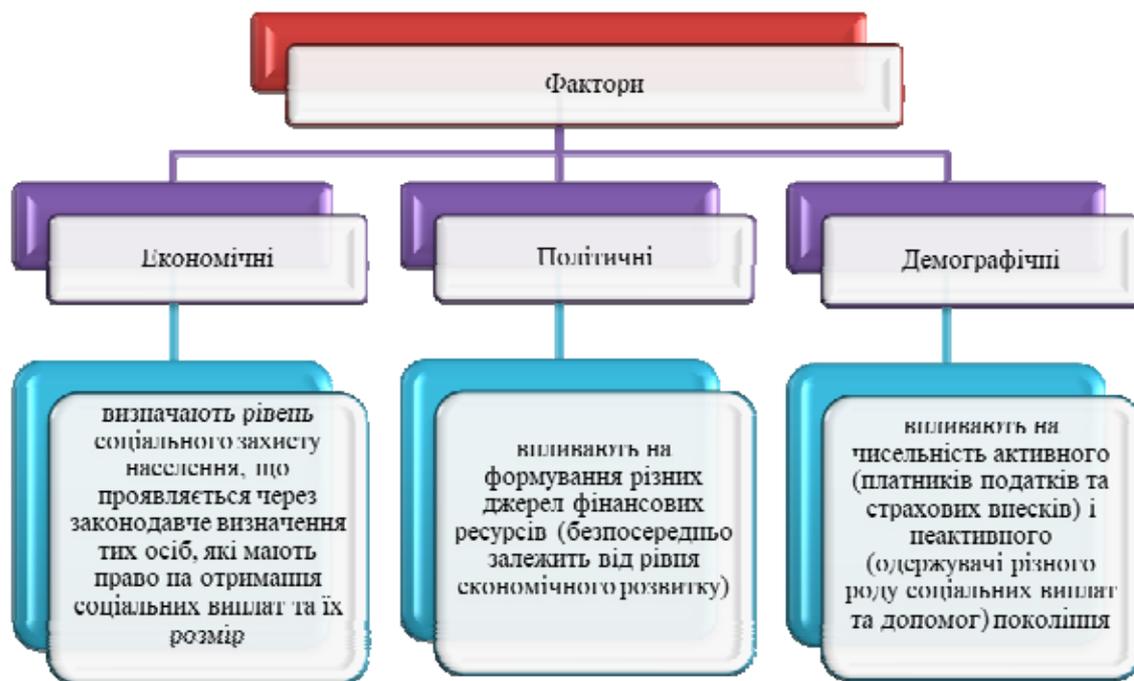

Рис. 2. Основні чинники, які впливають на потребу у фінансових ресурсах для соціального захисту населення

Джерело: складено за даними [4]

Соціальні трансферти надаються через різні програми соціального захисту населення. В останні роки в багатьох країнах світу, зокрема і в Україні, спостерігається послаблення соціальної ролі держави, що викликано, насамперед, кризою державних фінансів. Відбувається скорочення державних соціальних програм або зменшення їх фінансування. Більшу вагу починає відігравати соціальне страхування, зокрема недержавне. За таких умов, оптимального фінансового забезпечення соціального захисту можна досягнути лише за гармонійного розвитку усіх форм соціального захисту, що ніяким чином не повинно позначитися на соціальній захищеності громадян України. Тому, на нашу думку, пошук шляхів вирішення проблеми фінансування соціального захисту повинен бути направлений, насамперед, на оптимальний перерозподіл фінансових ресурсів у системі соціального захисту, а не на подальше скорочення його програм.

Стратегія соціально-економічного розвитку України чітко декларує європейський вибір держави, що передбачає створення умов для набуття членства в Європейському Союзі шляхом масштабного впровадження загальноєвропейських норм і стандартів до законодавства та системи державного управління.

Досягнення стратегічних і тактичних пріоритетів соціального захисту населення не можливе без розбудови відповідного механізму їхньої реалізації у розрізі трьох складових: правової, організаційної та фінансової підсистем. Правова підсистема механізму реалізації соціального захисту населення має передбачати розробку і затвердження комплексу нормативно-правових актів, що формують юридичне підґрунтя для прийняття практичних рішень, а саме: визначають коло осіб, на яких поширюються заходи соціального захисту та принципи його надання; врегульовують сфери відповідальності самих індивідів, суб'єктів господарювання і держави (в тому числі центральних органів влади, місцевого самоврядування) у царині соціального захисту; закріплюють види та форми матеріальної, фінансової та інших видів допомоги, які надаються в рамках реалізації заходів соціального захисту та ін. Організаційна підсистема механізму реалізації соціального захисту має передбачати формування системи його організаційного забезпечення, а саме: мережі органів загальної та

спеціальної компетенції у сфері соціального захисту населення, розподіл повноважень і відповідальності між органами управління соціальним захистом на різних рівнях адміністративно-територіального устрою та ін. [6].

Фінансовий механізм реалізації соціального захисту населення передбачає формування джерел фінансових ресурсів, що направляються на виконання відповідних програм і заходів, а також обґрунтований вибір методів, форм та важелів їх використання. У ринковій економіці соціальний захист населення реалізується за допомогою фінансових ресурсів усіх економічних агентів: домашніх господарств, суб'єктів господарювання і держави (рис. 3).

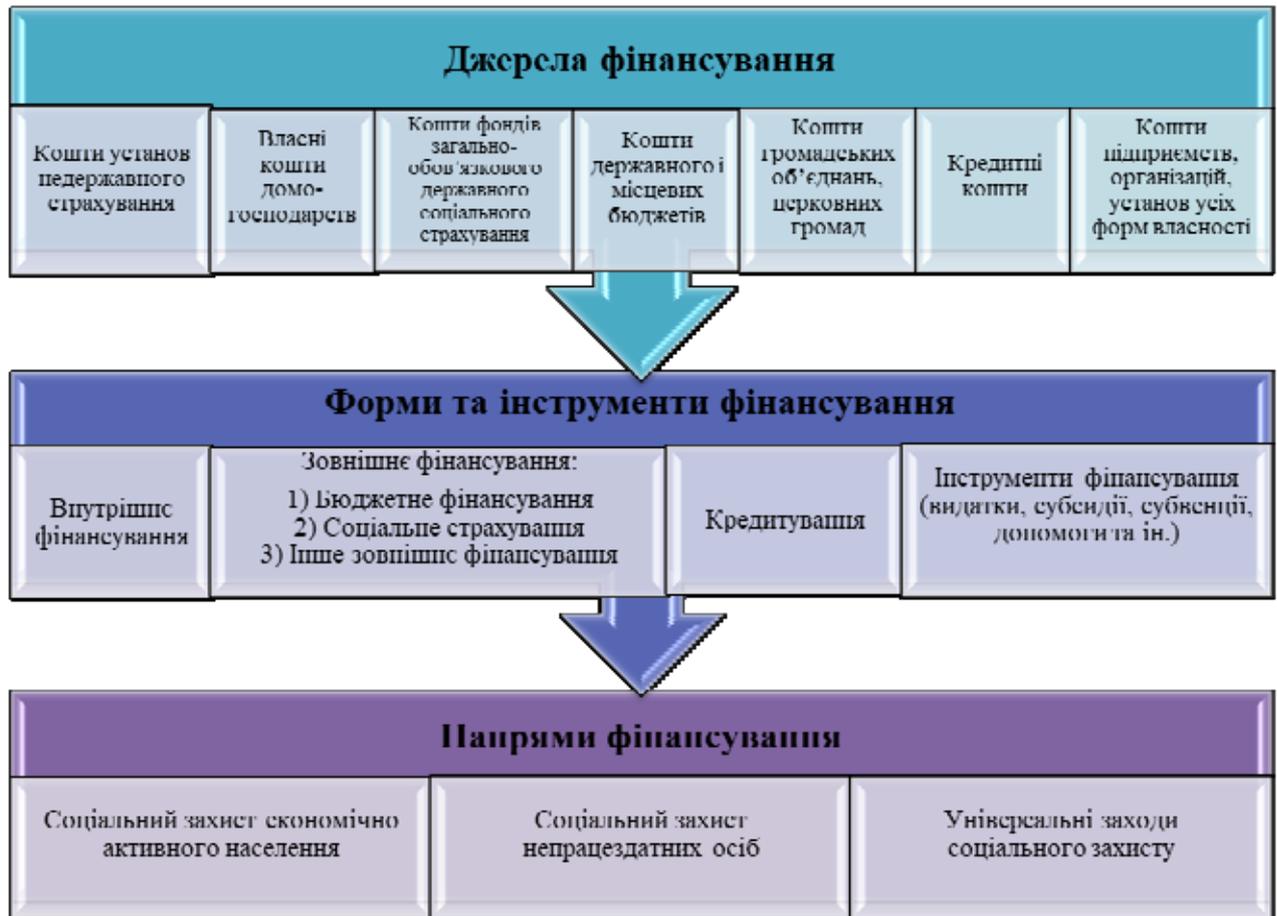

Рис. 3. Структурно-логічна схема фінансового механізму реалізації соціального захисту населення
Джерело: складено за даними [6]

Не зважаючи на доволі диверсифіковану структуру джерел фінансування соціального захисту населення, головну роль серед них все ж відіграють кошти, акумульовані у централізованих і децентралізованих фондах фінансових ресурсів держави.

Поряд зі коштами бюджетів усіх рівнів, важливим джерелом фінансування соціального захисту населення виступають кошти соціального страхування, в першу чергу Пенсійного фонду України. За рахунок коштів системи соціального страхування формується добробут більшості громадян після завершення ними активної трудової діяльності, а також у випадку реалізації соціальних ризиків, що призвели до тимчасової чи постійної втрати працездатності.

Таким чином, фінансове забезпечення соціального захисту можна визначити як систему грошових відносин розподільного характеру, в процесі яких за рахунок податків та спеціальних внесків формуються централізовані та децентралізовані фонди фінансових ресурсів, що в подальшому використовуються на фінансування соціальних виплат. Основними формами соціального захисту, через які відбувається безпосередньо фінансування соціальних трансфертів, є соціальне забезпечення, соціальне страхування та соціальна допомога. Не зважаючи на різні джерела фінансування та умови виплати соціальних трансфертів, дані форми доповнюють одна одну, створюючи всеохоплюючу систему соціального захисту населення.

Висновки з даного дослідження. Отже, в умовах економічної нестабільності та катастрофічної нестачі коштів, зростання числа осіб, що потребують державної допомоги, фінансування соціальної сфери залишається актуальною проблемою, для вирішення якої доцільно залучати не лише державу, а й пересічних громадян та господарюючі структури. Основними напрямами вдосконалення механізму фінансового забезпечення соціальної сфери повинні стати: посилення відповідальності за нецільове використання коштів; оптимальне розмежування повноважень щодо здійснення видатків між органами влади всіх рівнів; залучення неурядових організацій до надання соціальних послуг із метою підвищення їх якості тощо. Лише комплексне впровадження

окреслених заходів дозволить досягти підвищення ефективності фінансування соціальної сфери та поліпшення якості життя населення як основної мети реалізації соціально-економічної політики держави.

Список літератури.

1. Баранник Л.Б. Фінансове забезпечення системи соціального захисту населення: теоретичний аспект / Л.Б. Баранник // Вісник ДДФА. Економічні науки. – 2014. – № 1. – С. 8-15.
2. Васечко Л.І. Фінансовий механізм соціального страхування в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Л.І. Васечко. – Ірпінь. – 2010. – 23 с.
3. Івашова Л. М. Фінансові механізми реалізації соціальної політики держави: пільги та субсидії для населення / Л. М. Івашова, М. Ф Івашов – 2012 – №4. – С. 56-61.
4. Мальований М.І. Фінансові аспекти функціонування системи соціального захисту населення в Україні: Монографія / М.І. Мальований – Умань: СПД Сочінський, 2016. – 496 с.
5. Мальований М. Теоретичні основи забезпечення соціального захисту / М. Мальований // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 5/1(132). – С. 174-185.
6. Огінська А.Ю. Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації: теоретико-концептуальний зріз // Економіка та держава: науково-практичний журнал / Ін-т підготовки кадрів держ. служби зайнятості України; ТОВ «Ред. журн. «Економіка та держава»; редкол.: Федоренко В.Г., Кучеренко Г.Б., Амоша О.І. [та ін.]. – Київ, 2018. – № 4, квітень. – С. 131-136.
7. Клименко А.Л. Соціальний захист і соціальне забезпечення в умовах євроінтеграції України: окремі аспекти / А.Л. Клименко // Теорія і практика правознавства. – 2017. – Вип. 2 (12) – С. 1-10.

References.

1. Barannik, L. B. (2014), "Financial provision of the system of social protection of the population: the theoretical aspect", *Visnyk DDFa. Ekonomichni nauky*, Vol. 1, pp. 8-15.
2. Vasechko, L.I. (2010), *Finansovyi mekhanizm sotsialnoho strakhuvannia v Ukraini* [The financial mechanism of social insurance in Ukraine]. Thesis 08.00.08. Irpin, Ukraine.
3. Ivashova, L. M. (2012), "Financial mechanisms for the implementation of social policy of the state: benefits and subsidies for the population", *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia*, Vol. 4, pp. 56-61.
4. Malovaniy, M.I. (2016), *Finansovi aspekty funktsionuvannia systemy sotsialnoho zakhystu naseleння v Ukraini* [Financial aspects of the functioning of the social protection system in Ukraine], *SPD Sochinskyi*, Uman, Ukraine.
5. Malovaniy, M.I. (2012), "Theoretical foundations of social protection", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, Vol. 5/1(132), pp. 174-185.
6. Oginskaya, A.Yu. (2018), "Social protection of the population and the financial mechanism of its implementation: theoretical and conceptual section", *Ekonomika ta derzhava: naukovo-praktychnyi zhurnal*, Vol. 4 (April 2018), pp. 131-136.
7. Klymenko, A.L. (2017), "Social protection and social security in the conditions of European integration of Ukraine: some aspects", *Teoriia i praktyka pravoznavstva*, Vol. 2 (12), pp. 1-10.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2019 р.